

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK MAGYAR-SZLOVÁK EGYÜTTMŰKÖDÉS KERETÉBEN

LASZLOVSZKY JÓZSEF¹

Magyar Régészet 12. évf. (2023) 4. szám, pp. 48–51.

A környező országokban folyó kutatások mindig is nagy jelentőséggel bírtak a magyar régészet számára, hiszen a régészeti kultúrák és az egykori birodalmak vagy országok határai általában nem igazodnak a modern országhatárokhöz. Számos régészeti korszak, így a középkori Magyar Királyság emlékanyaga is csak úgy kutatható, ha a szomszédos országok régészei együttműködnek, akár közös kutatásokat végeznek. Ennek sok évtizedes hagyományai vannak, de az elmúlt két évtizedben megnövekedett az ilyen projektek száma. Éppen ezért a Magyar Régészet az elmúlt évben sorozatot indított, amely a határon átnyúló projekteket veszi számba országonként. Elsőként a romániai kutatásokról közöltünk beszámolókat, külön hangsúlyt helyezve az erdélyi közös kutatásokra. Most induló sorozatunkban a szlovákiai projektekről számolunk majd be, amelyhez bevezetésként néhány kutatási előzményről olvashatnak online folyóiratunk olvasói, illetve röviden említünk néhány most folyó ásatást is.

Kulcsszavak: feltárás, Szlovákia, középkori várak, várkutatás

A 20. század második felében szoros szakmai kapcsolatok alakultak az akkori Csehszlovákia és Magyarország régészei, valamint a szakmai intézményhálózatok között. Ezek között is kiemelkedő szerepe volt azoknak a szakmai együttműködéseknek, amelyek régészeti lelőhelyekhez kapcsolódtak különféle régészeti korszakokat érintve. Néhány nemzetközi jelentőségű őskori lelőhely mellett, különösen fontosak voltak az egykori Római Birodalom magyarországi lelőhelyei és a birodalom határvonalához kapcsolódó szlovákiai régészeti helyszínek vizsgálatai, vagy az avarkori emlékek feltérképezése. A szlovákiai régészet egyik meghatározó alakja, Anton Točík (1918–1994), bronzkori és népvándorláskori kutatásai mellett kiemelkedő szerepet játszott abban is, hogy a Délnyugat-Szlovákia területén előkerült honfoglaló magyar emlékek publikálásra kerültek, méghozzá a hazai szakemberekkel szorosan együttműködve. De ugyanilyen szoros kapcsolat alakult ki a középkori várak kutatóinak különböző nemzedékei között is, akik a szlovákiai várak szisztematikus kutatásával, valamint a műemléki helyreállításokhoz kapcsolódó ásatásokkal járultak hozzá a korszak várhálózatának feltérképezéséhez. Az intézményi kapcsolatok szempontjából a legfontosabb kutatóközpont a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézete volt Nyitrán, amelynek első igazgatója a már említett Anton Točík volt. Későbbi igazgatóként Alexander Ruttkay is szorgalmazta a közös programokat, például a várkutatás kapcsán, annak hazai majd nemzetközi szakmai fórumával, a Castrum Bene konferenciasorozattal együttműködve. A közös kutatásoknak, szakmai együttműködésnek tehát évtizedekre visszanyúló előzményei vannak.

A régióban lezajló politikai változások, a rendszerváltás, majd Csehszlovákia felbomlása és az önálló Szlovák Köztársaság létrejötte új helyzetet teremtett a régészeti közös programok szempontjából is. A már régóta meglévő kutatói kapcsolatok mellett egyre több intézményi együttműködés jött létre. Ahogy a két ország csatlakozott Európai Unióhoz, megnövekedett a határon átnyúló programok száma, melyekhez különböző uniós forrásokból lehetett támogatást szerezni. A kistérségi együttműködés mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a helyi turisztikai fejlesztési programok is, amelyek gyakran régészeti lelőhelyekhez, műemlékekhez kapcsolódtak. Ezek esetében nem feltétlenül a régészeti kutatási problémák voltak az előtérben, de az így előkerült régészeti jelenségek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy akár eddig szakmai körökben is alig ismert helyszínek váltak kutathatóvá.

A 2010-es évektől kezdődően ezek a korábbi szakmai kapcsolatok, kiegészülve az új támogatási formákkal, számos új közös programot hoztak létre, amelyek új feltárásokhoz, többéves együttműködéshez

¹ Central European University, Department of Medieval Studies, Cultural Heritage Studies Program, e-mail: laszlojv@ceu.edu

vezettek el. Ezek között fontos szerep jutott az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Régészettudományi Intézetének, amely több középkorral foglalkozó tanátsatást is indított szlovákiai helyszíneken, az ottani intézményekkel és kutatókkal együttműködve. Ezek megvalósulásának kulcsfontosságú szereplője Mordovin Maxim, aki saját tudományos kutatásai miatt is szoros kapcsolatokat épített ki a régió cseh, lengyel, román, szlovák, és ukrán kutatóival és a környező országok korai várakkal foglalkozó projektjeivel. Ugyanakkor ő volt az, aki számos más országban is szervezett közös ásatási programot magyar kutatók és hallgatók részvételével, így megfelelően széleskörű gyakorlattal rendelkezett ahhoz, hogy egy ilyen együttműködésben a magyar részvételt irányítsa. Ehhez a törekvéshez illeszkedtek a Zólyom-Pusztavár és Csábrág vára lelőhelyeken végzett tanátsatások, amelyek több más, többek között szlovákiai helyszín mellett, a középkori szakirány hallgatói számára jelentettek ásatási gyakorlatot.

Zólyom (Zvolen, Szlovákia) vára a későközépkori várépítészet egyik kiemelkedő, ma is álló épülete, amely építészeti szempontból az egész közép-európai régió épített örökségének meghatározó jelentőségű emléke. Kevésbé ismert, hogy egy közeli, nehezen megközelíthető hegymagaslaton is található egy középkori erődítmény, a már csak romjaiban álló Pusztavár (Pustý hrad). A középkori források sok esetben nem is tették egyértelművé, hogy melyik erődítésről van szó, így különösen az Anjou-kort megelőző időszak szempontjából kiemelkedő jelentőségűek azok az ásatások, amelyek ennek a nagy kiterjedésű várnak a területén folytak. Az ELTE kutatói és hallgatói a 2010-es években egy olyan kutatási programba kapcsolódtak be tanátsatásukkal, amely 1992 óta folyt a helyszínen. Ez a több évtizedes feltárási program teljesen új megvilágításba helyezte az egy Alsó- és egy Felső-várból, valamint az azt összekötő falból álló lelőhely történetét. Az ásatások során igen jelentős épületmaradványok kerültek elő, és az is egyértelművé vált, hogy az Árpád-kori királyi birtokhoz kapcsolódó erődítmény még a későközépkorban is létezett, ehhez az időszakhoz is kapcsolhatóak fontos építési periódusok.

Az ELTE részvételével és Mordovin Maxim irányításával folyó ásatások közül feltétlenül említésre méltó Csábrág (Čabrad', Szlovákia) várának régészeti kutatása (1. kép). A korábbi feltárást követő új kutatások 2013-ban indultak azzal a céllal, hogy tisztázzák a vár építéstörténetét és kapcsolatrendszerét

1. kép Csábrág vára légifelvételen (Fotó: Civertan)

a Kárpát-medence középkori várhálózatával (BELJAK *et al.* 2016). E jelentős álló épületekkel rendelkező, nagy kiterjedésű vár a kora újkor időszakában is fontos építmény volt, így számolni lehetett azzal, hogy ezen időszak kutatásához is jelentősen hozzájárulhatnak az új ásatások (MORDOVIN 2015). Ugyanakkor bizonyos értelemben meglepetésnek számított, hogy a jelentős épületmaradványok előkerülése mellett az eddigi kutatások különösen fontos eredményeket hoztak a kályhacsempe-kutatás szempontjából is — különösen a későbbi időszak vonatkozásában, ahogy arról a Magyar Régészet egy korábbi számában már be is számoltunk (RAKONCZAY 2020). Emellett a későközépkori és kora újkori kerámia-, fém- és üvegleletek is fontos adalékok a régió kézművestörténetének megismeréséhez.

Az ELTE mellett az elmúlt években egy másik fontos hazai oktatási központ is több szlovákiai programot indított el, különféle intézményi kereteket felhasználva. A magyar régészeti oktatásban jelentős szerepet játszó Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) régészei számos nemzetközi projektben vettek részt a Szentföldtől kezdve egészen a magyar őstörténet szempontjából kiemelkedő fontosságú területek kutatásáig. Az elmúlt évben a PPKE más régiókban is dolgozott, így 2023-ban két feltárást is szervezett a Felvidéken. Mindkét kutatás egy műemlék és a műemléki környezet fejlesztéséhez kapcsolódik. Nagykövesd (Velky Kamenec, Szlovákia) vára és Ság (ma Ipolyság – Šahy, Szlovákia) premontrei kolostora a középkori épített örökség szempontjából fontos emlékek, így a hozzájuk kapcsolódó új, helyi beruházások kapcsán megvalósuló kutatások is új régészeti eredményeket hozhatnak.

A sági premontrei kolostor feltárása már 2021-ben megkezdődött szlovákiai és magyarországi szakemberek részvételével és a lévai Barsi Múzeum (Tekovské Múzeum v Leviciach, Szlovákia) [szakmai háttérével](#). A 2023-as kampányban PPKE régészei és hallgatói a korábban megkezdett, de be nem fejezett munkálatokat folytatták és azok szakszerű lezárását tűzték ki célként. A középkori kolostor helyére barokk magtár épült az egykori kolostor köveiből. A magtár három déli helyiségét tárták fel az elmúlt évben, illetve a magtártól keletre eső területen hat szelvényt, melyek a kolostor keleti szárnyára estek. A késő középkori helyiségsor és a hozzátartozó téglapadló egyértelműen dokumentálható volt, de előkerült az Árpád-kori épületegyüttes néhány falcsontja is, melyek elhelyezkedéséből nagy vonalakban ki lehet szerkeszteni a legkorábbi építési fázist.

A nagykövesdi középkori vár jelentős falmaradványokkal rendelkezik, de területén korábban még nem folytattak feltárást, így régészeti emlékanyagáról alig tudunk valamit. A 13. században már írott forrásban említett vár épületmaradványai restaurálásra, állagmegóvásra szorulnak, emiatt a megrendelő szándéka itt a vár helyreállítása, a romkonzerválás. A Bodroghközben található vár maradványai egy turisztikai fejlesztési program kapcsán kerültek előtérbe, és az omlásveszélyes helyzetben az állagmegóvás az elsődleges cél. A régészeti feltárást így a rekonstrukció miatt vált szükségessé. A Rác Tibor Ákos által vezetett feltárásokra a tervek szerint több kampányban kerül majd sor, ebből 2023-ban az első valósult meg. Egyetemi hallgatók mellett a Községi Régészeti Egyesület önkéntesei is bekapcsolódtak a munkába, amelyet a szlovákiai Műemlékvédelmi Hivatal (Pamiatkový úrad Slovenskej republiky) szakmai felügyelete mellett [végeznek](#). A felsővárban egy 5 × 5 m-es szelvényháló jelöltek ki; eddig összesen hat szelvény került megnyitásra és feltárássra. Sikeresen kutatták a vár nyugati felének épületegyüttesét, ahol több építési fázist is sikerült dokumentálni. Előkerült a vár legkorábbi fázisának monumentális tornya és a hozzá tartozó padló, melyet éremlelet is keltezett. Mindezek az eredmények fontos alapot jelentenek a tervezett rekonstrukciós munkákhoz.

Az itt most röviden ismertetett programok fontos szerepet játszottak, illetve játszanak a magyar-szlovák régészeti együttműködésben; terveink szerint többek között ezekről a helyszínekről is olvashatnak majd részletesebb, a kutatási eredményeket és a hozzájuk kapcsolódó szakirodalmat is bemutató beszámolókat következő lapszámainkban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Beljak, J., Maliniak, P., Mordovin, M. & Šimkovic, M. (2016). Výskum tretej (pôvodne hornej) brány hradu Čabrad' v rokoch 2013–2015 (Die Grabung am dritten (ursprünglich oberen) Tor der Burg Čabrad' von 2013–2015). *Archaeologia historica* 41:2, 99–132. <http://doi.org/10.5817/ah2016-2-5>

Mordovin, M. (2015). New results of the excavations at the Saint James' Pauline friary and at the Castle Čábrad'. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3:3, 269–284. <http://dx.doi.org/10.17204/dissarch.2015.269>

Rakonczay, R. (2020). „Az érsek kályhája.” A csábrági vár figurális kályhacsempéi. *Magyar Régészet* 9:2, 37–46. <https://doi.org/10.36245/mr.2020.2.1>